

22 Temmuz Seçiminin Galibi Kim? Bıyıklı Kadınlar mı Yoksa Eril Siyaset mi?

Songül SALLAN GÜL

*Doç. Dr.
Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
E-mail: ssgul@fef.sdu.edu.tr*

Özet: 22 Temmuz 2007 genel seçimleri Türkiye’de kadınların siyasetteki konumlarını tartışmak için yeni bir fırsat yaratmıştır. Kadınların siyasetin vitrininden çıkıp, siyasetin içinde, aktif bir özne olarak yer alabilmeleri için gerekli ve yeterli temsil edilmeleri talebi, bu seçim döneminde KA-DER’in "bıyıklı kadınlar" afişi ve "Meclis'e girmek için erkek olmak şart mı?" sloganıyla gündeme taşındı. Ayrıca, 1946'da çok partili hayata geçişle artmaya başlayan ve 1980 sonrasında giderek büyüyen siyasetteki temsil sorununun aşılması için olumlu ayrımcılık ve kota uygulamaları çözüm önerileri olarak tartışmaya açıldı. Kampanyaya yönelik muhafazakâr karşı duruşlar ve samimi olmayan demokrat-eril tavırlar sergilendi. Ancak kampanya, hem kadın aday sayısında hem de Meclise seçilen kadın milletvekili sayısında önemli bir artış sağlanmasına katkı yaptı. İlk kez, Cumhuriyetin ilk meclisinin üstünde bir kadın temsil oranına ulaşıldı. Ancak bunun sürekliliğinin sağlanması ve gerçek başarıya ulaşılmasının temel yolu ise, siyasal partilerin yönetim organlarında ve Mecliste kadın temsiliyi artıracak yasal kota uygulamalarıyla olabilir. Çünkü siyasette ve yönetimde kadınların varlığı; kadınlara karşı uygulanan cinsiyet ayrımcılıklarının önüne geçmeye, fırsat eşitliğini artırmaya, kadınların siyasal ve ekonomik alanlara tam katılımını sağlayacak özel önlemler almaya ve olumlu ayrımcılıklar geliştirmeye olanak sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal seçimler, eril siyaset, siyasette temsil sorunu, siyasete kadın katılımı, kota ve olumlu ayrımcılık politikaları

Who Won July 22nd Elections? Women with Mustache or Masculine Politics?

Abstract: General elections on July 22, 2007 created a new opportunity for debates on the status of women in politics in Turkey. Demands by women and woman organizations in Turkey for an active and adequate participation in politics rather than a passive role as lay figures in political show were put forward by KA-DER, which used "women with mustache" posters and the slogan of "is it mandatory to be a man to get into the parliament?" to draw the attention of the public and political parties. Besides, affirmative action policies and quotas were discussed as possible solutions for the problem of the under-representation of women in the parliament, which grew after the start of multi-party political life in 1946 and worsened after the 1980's. Yet, there were conservative opposition along with insincere masculine attitudes against such proposals and campaigns. However, increases in the number of women candidates in the election and in the number of women elected to the parliament showed that campaigns by women organizations did in fact work. The percentage of women in the parliament has gone above the woman representation in the first parliament of Turkish Republic in the

Sallan Gül, S., 2007, Seçimin Galibi Kim? Bıyıklı Kadınlar mı Yoksa Eril Siyaset mi? Toplum ve Demokrasi, 1 (1), Eylül-Aralık, s. 1-26.

1920's for the first time. However, the continuation of this trend will depend upon legal quotas to increase woman representation in the governing bodies of political parties and the parliament. The existence of women in political life and managerial positions would help enhance equality of opportunity, achieve full participation of women in political and economic life, avoid gender discrimination against women and develop affirmative action policies for women.

Keywords: Political elections, masculine politics, representation problem in politics, participation of women in politics, quota and affirmative action policies

Giriş

Türkiye, kadınların toplumda ve siyasetteki konumları bakımından bir çelişkiler ülkesi görünümündedir. Bir yanda kadına yönelik şiddet, namus ve töre cinayetleri, yoksulluk, eğitim ve siyasi katılım yetersizlikleri devam derken, diğer yanda üniversitelerde ve uzman mesleklerdeki kadınların başarıları ve artan görünürlükleri, kadınlar arasındaki (seçkin/sıradan) farklılaşmaları arttırmakta, cinsel ve sınıfsal dezavantajları ve eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Siyasette yer alabilen kadınların seçkinliği ve sembolikliği tartışma yaratırken, sıradan kadınların siyasette etkin olarak yer alabilme şansları giderek azalmaktadır. Siyasette cinsiyetten arınmış gibi sunulan "insan" ve "birey" kavramları da kuramda ve pratikte erkeğe işaret etmektedir (Phillips, 1995).

Eril siyasette kadınlardan çocuk büyütme ve aile odaklı geleneksel cinsiyet rollerini yerine getirmeleri beklenmekte, yaşam alanları evin sınırlarıyla çizilmektedir. Siyasal alanda da, toplumsal ve kültürel engeller kadar, partilerin yapısı ve siyasal kültür de, kadınların önüne aşılmaz duvarlar örmeye devam etmektedir. Yine demokratik sistemlerde kadın katılımını artırmanın yollarından biri olan siyasi partilerde süreç demokratik bir biçimde işlememekte, parti meclisleri kadınları kadın kollarına mahkûm etmekte, genel merkezler ve parti başkanları dilediklerini listelerine koyup milletvekili seçtirmektedirler. Tekeli'nin de (1982) belirttiği gibi, ülkemizde kadınların siyasete katılma biçimlerini erkekler belirlemekte, hatta kontrol etmektedirler. Meclis'e giren çok az sayıda şanslı kadın milletvekili, parti tabanlarının ve halkın oyuyla değil, genel merkezlerin süzgeçlerinden geçerek siyasette aktif yer alabilmektedir. Bir başka ifadeyle, erkekler seçim yarışına girip seçilirken, kadınlar partilerdeki erkekler tarafından seçilmekte, seçim süreçleri erkek adayların ihtiyaç, istek ve beklentilerine göre yapılandırılmaktadır. Kadınların erkelere göre ve hatta onlar adına ev ziyaretlerine gitmesi, parti örgütünü ikna etmesi, propaganda yapması ve seçim masraflarına katkıda bulunması beklenmektedir. Bu da erkeklerin davranış kalıplarına göre düzenlenmiş siyasal yaşamdan kadınları

uzaklaştırmakta ya da bedelini ağır ödetmektedir. Eril siyasettin erkek yaşam tarzı ve ilişkiler örüntüsü çoğu kez kadınları siyasal alanın dışına itmektedir.

Ülkemizde sadece parlamentoda değil, yerel meclislerde, belediye ve il genel meclislerinde de kadın sayısı yok denecek kadar azdır (Alkan, 2004). Birleşmiş Milletler verilerine göre, dünyada parlamentoların ortalama yüzde 15'ini kadınlar oluştururken, ülkemizdeki temsil bu oranın oldukça gerisindedir. Nitekim Türkiye, 2002 genel seçimlerindeki kadın temsili verileri temelinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde AB üye ve aday ülkeler arasında 29 ülke içinde sonuncu durumdadır. Yine Global Toplumsal Cinsiyet Açığı 2006 yılı endeksi temelinde, dünya nüfusunun yüzde 90'ını kapsayan ülkeler arasında, Bahreyn, Cezayir ve Etopya'nın da gerisinde kalarak 105. sırada yer almaktadır (ESI, 2007).

Kadınların siyasette etkin olabilmesi, işin vitrininden çıkıp, mutfağına girmesi, yani "içinde" olması için gerekli en az temsil oranı olarak tanımlanan kritik eşik ise yüzde 30'dur. Son seçimde elde edilen başarıya rağmen oran yüzde 9.1'e ancak çıkabilmiştir. Aslında Türkiye, Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ni (CEDAW) 1986 yılında imzalamıştır. AB'ye uyum sürecinde de "kadın-erkek eşitliği" Anayasal güvence altına alınmıştır. Ama siyasal iktidarların karşı çıkması ya da bu konuda samimi davranmaması ve dillendirilmeyen eril siyaset bakışının biçimlendirdiği ataerkil dirençler nedeniyle, olumlu ayrımcılık ilkesine Anayasa'da yer verilmiyor ve gündeme alınmıyor. Anayasa tartışmalarının yapıldığı şu günlerde bile kadın konusu yine türbana indirgenmiş olarak tartışılırken, ne seçim sisteminin adaletsizlikleri, ne siyasal partiler yasasının antidemokratik düzenlemeleri, ne de kadınların kota talepleri açıkça gündeme dahi getirilmiyor.

Kadınların daha etkin siyasal katılımını sağlamak için oluşturulan en önemli mekanizmalardan biri olan siyasi partilerin kadın kolları ise, amacının tersi yönünde, kadınları örgüt mekanizmalarına katmak yerine kadını siyasal karar alma mekanizmalarından uzak tutan bir aygıt dönüşmüş durumdadır. Günlük yaşamı evle çevrilmiş, siyasetle oy vermenin dışında ilgilenmeyen kadınlar için, partilere üye olmak ve aktif siyaset içinde yer almanın bedeli oldukça ağırdır. İstekli olsalar da kadınların, aile sorumluluklarını ihmal etmekle itham edilebilme olasılıkları oldukça yüksektir. Çünkü kadınların yaşam alanları olan aile ve evle ilgili, yani özel alanla ilgili sorunlar, siyasetin ilgilenmesi gereken sorunlar içinde görülmemektedir. Kadınlar siyasetle aktif ilgilendikleri zaman da, yetersiz, güçsüz, deneyimsiz olmaları aleyhlerine işlemekte ve yeterli fırsat tanınmamaktadır. Bu nedenle

sıradan kadınların siyasete oy verme davranışı dışında katılımları da güçtür. Katılabilen kadınlar ise, mecliste genelde izleyici pozisyonunda kalmakta, çoğu kez kadın sorunlarının ve çıkarlarının sözcüsü ve savunucusu olarak değil, partilerinin temsilcisi olarak yer almaktadırlar (Arat, 1987). Kadın milletvekillerinin pasifliğinde, partilerin kadın sorunlarını dile getirenleri bir sonraki seçimlerde seçtirmeme politikası da önemli rol oynamaktadır (Çakır, 2005). Kadın sorunları; kadınlar günü, bir kadın toplantısı ya da bir kadın grubunun ziyareti gibi özel zamanlarda ancak dile getirilebilmektedir (Yılmaz, 2001). Kısaca, siyasette eril bakış ve yeniden seçilme kaygısı, kadın kimliğinin önüne geçmektedir. Kadınlar hemcinslerinin temsilcisi olmak yerine, partilerinin temsilcisi olmayı tercih etmekte ya da etmek zorunda bırakılmaktadır. Bu nedenle, seçilmiş kadınların kadın sorunlarını ve çıkarlarını temsil etme tutumu, istikrarlı, tutarlı ve hatta samimi bir seyir izleyememektedir.

Siyaset sahnesine kadınları davet eder görünen süreç, uygulamada genel olarak kadınları dışlayan bir oyuna dönüşmektedir (Akal, 1994). Bu sahneye kadınları dâhil etme çabalarında ülkemizde son on yıldır partilerden çok, kadın örgütlemelerine sorumluluk düşmüş görünmektedir. Özellikle kurulduğu yıl olan 1997'den bu yana Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA-DER), çalışmalarıyla siyasette kadınların konumunu ve temsil sorunlarını gündeme taşımaktadır. Kadınların simgesel görünüşleriyle gerçek temsilleri arasındaki ilişkiyi ve çelişkileri sıklıkla tartışmaya açmakta, kadın olgusunu, özellikle seçilme biçimleri, anlamları, temsilleri ve kota uygulaması gibi farklı boyutlarıyla gündeme taşımaya çalışmaktadır. Son seçim kampanyasında yakaladıkları başarı ise, hala geniş yankılar uyandırmaya devam etmekte ve tartışılmaktadır.

Bıyıklı Kadınlar Afişinin Düşündürttükleri ve Kampanyaya Eril Muhafazakâr ya da Muhafazakâr Demokrat Tepkiler

Aslında siyasi partiler ülkemizde kotaya sıcak baksa da, bakmasa da kadınları birer oy deposu olarak görmektedirler. Kadınların siyasetteki simgesel varlığını ve lider tahakkümünün lütfünü "Türk kadınının başarısı ve demokrasinin görünen yüzü" olarak kullanmayı da unutmuyorlar. Nitekim daha önceki seçim dönemlerinde de olduğu gibi, pek çok siyasi parti lideri, Mecliste kadın temsiline artmasına inandıklarını her fırsatta beyan etmişlerdi. Ancak çoğunluğu ne parti tüzüğünde, ne programında ve ne de seçim bildirgelerinde kotaya ya da benzer olumlu ayrımcılık politikalarına yer vermedi. Bu nedenle son seçim kampanyasında KA-DER ataerkil siyaset anlayışını gözler önüne seren bir afiş ve söylemle yola koyuldu. Kampanya afişi geniş

yankı uyandırdı. Kampanyanın sloganı ise, “Meclis’e girmek için erkek olmak şart mı?” idi¹. Amaç siyasette kadınların varlığını ve özellikle ülkemizde ısrarla tartışılmaktan kaçınılan pozitif ayrımcılık ve kota önlemleriyle siyasetin soyut eşitlikten arındırılması, özellikle kota uygulamasını bir biçimde tartışmaya açmaktı. Ülkemizde siyasilerin, genç görünme ve Avrupalı olma uğruna bıyık kesmelerine ara sıra rastlansa da, siyasette ataerkil değer ve sembollerin ifadelerinden olan “erkeklik” ve “bıyıklılık” siyasetle özdeşleşmişti. Nitekim KA-DER bu durumu seçim kampanyasında eril siyaset anlayışını “bıyıklı kadın” simgesiyle gündeme taşıdı. Bu kampanya bir kısmımızı gülümsetip düşündürürken, bir kısmımızı da epey kızdırdı.

Birçok yazar ve siyasetçi konuya dair fikirlerini söylemeye ve kampanyayla birlikte kadınlara kota talebini, son yıllarda her seçim döneminde olduğu gibi yeniden, tartışmaya başladı². Bazıları ise, kotanın eşitlik adına istenen bir eşitsizlik ve ayrımcılık yaratacağını ya da niteliksiz kadınların siyasete girmesine yol açıp mevcut yapıyı daha da çarpıklaştıracağını öne sürdü. Bu görüşlere esas destek muhafazakâr partilerden ve iktidar partisinden geldi. Örneğin 27 Mart 2007 tarihinde Ankara’da, AK Parti tarafından düzenlenen 3. Yerel Yönetimlerde Kadın Şûranın açılışında konuşan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, siyasetin cinsiyet körü olduğuna olan inancı ve ataerkil bir söylem tarzı ile siyasette kadın-erkek ayrımının doğru olmadığını belirterek, kota uygulamasına karşı çıktı. Ancak kota uygulaması pozitif bir ayrımcılık olarak kabul edilirse, *a priori* olarak tanımlanmış kadınların hesaplanması zorunluluğunu getirmektedir. Ayrıca kota, basit eşitliğin ortadan kaldıramadığı adaletsizliği, özellikle karar mekanizmalarında düzeltmeye yönelik bir hakkaniyet ölçüsü olarak görülebilir. Pozitif de olsa, bir ayrımcılık dışlanma getirmeyi değil, bir dışlanmayı düzeltmeyi hedef alır (Agancinski, 1998: 131). Ancak, Başbakan konuşmasında:

“Bazı dernekler çıkmış diyor ki; kota koyun. Kusura bakmayın, mal mı ki bu, kota veriyorsun? Böyle saçmalık olmaz... Affedersiniz, erkeklerin ianesine mi teslim edeceğiz biz hanım kardeşlerimizi? Bu işte tabii ki ehliyet, liyakat arayacağız, onlarla beraber bu yola koyulacağız. ‘Nasıl olsa kota var, bunu buraya koymamız lazım’

¹ http://www.adrena.com.tr/KA-DER/?p=basin_bulteni; www.secimnet.com/2007/05/, erişim 10.09.2007.

² Seçim kampanya dönemindeki ulusal basın takip edildiğinde pek çok örneğe rastlanılabilir. Bu makale boyunca verilen internet adreslerinden de bu tartışmaların detayları öğrenilebilir.

*dediğiniz zaman olmaz. Ondan sonra yarın bunun bedeli de ayrı bir şekilde ödetilir.*³

Başbakan Erdoğan bu ifadesiyle, siyaset sahnesinin ataerkil biçimlenişinin kültürel formlarını kendi bilinen üslubuyla dile getirmiştir. Aslında AKP'nin tüzüğünde bu yönde bir hüküm yer almamasına karşın, Başbakan 'kendi lütfüyle' parti örgüt yönetimi seçimlerinde informal uygulanan yüzde 20 kadın kotasıyla AKP'nin 71 kurucu üyesinin 12'sini kadınların oluşturmaya fırsat vermiştir. Yine Başbakan, yeni dönemde parti yönetiminde kadın temsiline yüzde 30'a çıkarılmasını da kendisi istemiştir⁴. Ama çelişkili bir biçimde, erkek politikacıların istemiyle seçilen politikacı kadınlara itiraz etmezken, kotaya her fırsatta "...kadınlar mal mı ki" ve "Ondan sonra yarın bunun bedeli de ayrı bir şekilde ödetilir", "Kotayı kadına karşı saygısızlık olarak görüyorum" türü ifadelerle şiddetle karşı çıkabilmiştir.

Yine kadınların siyasete katılımını desteklemek için "olumlu ayrımcılık" düzenlemesinin yapılması tartışmaları sırasında da Anayasa Komisyonu Başkanı AKP'li Burhan Kuzu, AKP'nin kadın sorununa bakışını yansıtan konuşmasında, siyaset oyununun kurallarını ve gizil okumalarını yansıttı. Kuzu, konuşmasında; *kadınların kocalarından para isteyerek siyaset yapamayacaklarını, siyasette gece geç saatlere kadar toplantılar yapıldığını, eve geç dönen kadına iyi gözle bakılmayacağını, Türkiye gerçeğinin bu olduğunu*⁵ ifade etti. Bu bir anlamda kadınların ellerinin hamuruyla siyaset sahnesine girmekteki ısrarcılıklarına yönelik bir hatırlatma, bir anlamda da uyarıydı. Sanırsız o da, Başbakan gibi siyasetin bedelinin kadınlar için ağır olduğunu ve sıradan kadınlara gerek de olmadığını, eril siyasetin iyi niyetli (!) bir uyarısını yaptı. Bu yaklaşımı benimseyen muhafazakâr basın da seçim kampanyası sürecinde ve sonrasında da seçilmiş kadınlara yönelik tavırlarını açık yüreklilikle dile getirdi. Örneğin muhafazakâr basının sözcülerinden olan ve açıklamalarıyla kadın örgütleriyle kavgaya girişen Ali Bulaç, 5 Ağustos 2007 tarihinde Dünya Bülteninde "Meclis'te 'Bahar Havası' ve 'Şıklık Yarışı' başlıklı yazısında⁶ yeni Meclisin görünüşünü oldukça cinsiyetçi bir bakış ve tanımla şöyle anlatmaktadır:

³<http://www.kazete.com.tr/arsiv/2007/59/?bolum=haberler&sayfa=politika3>, http://www.haber7.com/haber.php?haber_id=230415.

⁴ www.akpartiistanbul.com/yurutme. Ayrıca bkz. Çalışlar (2005) ve http://kadin.bianet.org/2005/10/01_k/67226.htm, erişim 1.10.2007.

⁵ <http://www.skip.org.tr/km.aspx?kid=1&id=58>.

⁶ http://www.dunyabulteni.net/author_article_detail.php?id=1734.

"...şimdi medyada yer aldığı kadarıyla söz konusu kadın vekil şıklığından biraz söz edelim: TBMM'de yemin töreni heyecanı ve telaşı yaşanırken, şu veya bu partiden seçilen kadın milletvekilleri adeta şıklık yarışı içindeydiler. Gazetelerin verdiği haber diliyle ifade etmek gerekirse, "birbirinden şık döpiyeslerle Meclis'in atmosferini renklendiren kadın milletvekilleri şıklıklarını milletvekili rozeti, broş ve mücevherle pekiştirdiler. Geçici başkanlık divanında görev alan AK Parti İstanbul milletvekili Özlem Türköne koyu renk takım içinde beyaz bluz, AK Parti Tokat milletvekili Dilek Yüksel ise desenli gömlek tercih etti. Meclis'te en dikkat çeken kıyafet CHP Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbaturun oldu. Beyaz takım giyen Erbaturun, ceket ceplerinden biri üzerinde büyük altı ok deseni dikkat çekti. CHP'li Bihlun Tamaylıgil, Güldal Mumcu da beyaz tercih eden isimler oldu. DTP'li kadın vekiller ise koyu renk elbise tercih etti. DTP İstanbul Milletvekili Sabahat Tuncel, pembe gömlek, DTP Diyarbakır Milletvekili Aysel Tuğluk ise beyaz gömlek giydi."

Bulaç, kadınları siyasetin ana ögesi olarak görmemekte, sosyolojik anlamda, Batı modernitesinin kadını biçimlendirdiği araçlardan olan moda ve dolayısıyla şıklık yarışında olan ögelere esir düşmüş kadınlar olarak ele almaktadır. Yazar, kadına bakışını kadınların siyasette olmasının anlamını ya da olduklarındaki durumlarını parti farkı gözetmeksizin ataerkil bir söylemle anlatmaktadır. Erkek vekilleri siyasal parti ve ideolojileri ekseninde değerlendirirken, kadınları parti ve ideolojileri fark etmeksizin, modernitenin onlara biçtiği rol davranış ve kalıpları içinde düşünmekte, siyasetin bir önesi olarak görmemektedir. Muhafazakâr basın ve düşüncede olduğu gibi Bulaç da, zaten iyi olmayan siyaset sahnesinde, doğası ve rolleri gereği ona uygun olmayan alanda kadınların uğraşmasına ve dolayısıyla daha fazla yer almasına çok da gerek duymamaktadır. Aslında AKP ve muhafazakâr basının kadınların taleplerine olan tepkilerinin altında, 17 Nisanla başlayan Tandoğan, Çağlayan ve izleyen bir dizi laikliğe duyarlılık mitinglerinde kadınların öncü rol oynamasının da yattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Yine kampanya boyunca KA-DER başta olmak üzere pek çok kadın kuruluşunun yaptığı açıklamalarda ise kota anlatılmaya çalışılmıştır. Kotanın var olan erkek egemen toplumsal yapı nedeniyle kadınlara kapalı olan siyaseti kadınlara açarak eşitlik sağlayacağı ve kurallarına uygun kullanılırsa, eşitsizlik ve ayrımcılık yaratmayacağı vurgulanmıştır. Kota; kadını hak ettiği yere çabuk getirmektir, adaletsizliklerin giderilmesidir, erkeklerden hakkını istemesidir; ama erkeklerin ianesine sığınmak değildir. Kota; sistematik olumsuz ayrımcılığı sistematik bir olumlu ayrımcılıkla düzeltmektir (Kardam,

2007; Sayın 2007). Aynı zamanda kota, seçilecek kişinin niteliğini değil, seçilme biçimini belirlediğinden kota sayesinde kadın adayların, erkek adayların saptandığı ve seçildiği yöntemlerden farklı yöntemlerle seçileceğine ilişkin bilgilendirmeler yapılmıştır. Özünde nitelikli kadın aday saptayacak olan kota değil, kotayı kullanan siyasal parti veya örgüttür. Erkek adayların saptanmasında uygulanan nitelik değerlendirme ölçüleri benzeri uygulamalar kadın adayların saptanmasında da uygulanabilir. Aslında siyasette "nitelikli" sıfatının sadece kadınlar açısından kullanılması bile, kadınlara yönelik ayırımcılığı ifade etmektedir. Eril siyaset ne seçim sistemini, ne de başta parti liderleri olmak üzere erkeklerin niteliklerini tartışmaya açmak istememektedir.

Seçimin Bilânçosu, KA-DER'in ve Kadınların Başarısı

1997 yılından beri Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği-KA-DER'in öncelikli hedefi, yapılacak ilk genel seçimlerde kadın milletvekillerinin oranını yükseltmesiydi. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, son seçimlerde kadın milletvekili sayısı ikiye katlanarak 72 yıl aradan sonra ilk kez ilk meclisteki temsil oranının üstüne çıkılabilmektedir. Ancak kadınlar mecliste grup oluşturabilecek ve kararları etkileyebilecek çoğunluğa ulaşamamıştır.

Aşağıda verilen Tablo 1'de de görüldüğü gibi, 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde kadın aday sayısında gözle görülür artış olmuşsa da, kazanabilir sırada olanların sayısı çok sınırlı düzeyde kalmıştır. Türkiye'de kadınları aday gösterme eğilimi yüksek olan partiler daha çok küçük partilerdir. Ama bu partilerin temsilci seçtirme olasılıklarının büyük partilere göre daha düşük olmasının yanı sıra, listelerde kadınları aday gösterdikleri sıralar çoğu kez kadınların seçilmesine elverişli olan sıralar değildir. Kadınların küçük partilerin listelerinde yer almasına yol açan iki önemli etken; partilerin en az 15 ilde seçime girme zorunluluğu ve aday bulma zorluklarıdır. 22 Temmuz 2007 seçimlerinde de kadın adaylara seçilebilir sıralarda ve yüzde 30 civarında bir oranla yer veren HYP, LDP, ÖDP, TKP ve EMEP seçim barajını aşamasa da, kadın aday sayısı en yüksek partiler olmuşlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yüzde 30 oranla en yüksek kadın milletvekilini bağımsız kadın adaylarıyla DTP kazandırmıştır. AKP ve CHP ise milletvekillerinin sadece yüzde 9'u kadınlardan oluşmuş ve CHP'nin Meclis'teki kadın milletvekili sayısı 11'den 10'a düşmüştür. Kadın milletvekili oranı en düşük parti olan ise, yüzde 2.8 ile MHP olmuştur.

Tablo 1. 22 Temmuz 2007 Genel Seçim Kadın Aday Sayı ve Oranları Bakımından Partilere Göre Dağılımı⁷

Siyasi Parti	Toplam Aday Sayısı	Kadın Aday Sayısı	Kadın Aday Oranı (%)	2002 Genel Seçimlerinde Kadın Aday Oranı (%)
AKP	550	62	11.27	6
Aydınlık Türkiye Partisi	312	53	16.98	-
Bağımsız Türkiye Partisi	550	25	4.54	2.5
CHP	550	52	9.45	8
Demokrat Parti	550	103	18.72	7 (DYP)
Emek Partisi	156 63 (bağımsız)	45 10 (bağımsız)	28.84 15.9 (bağımsız)	-
Genç Parti	550	132	24	19
Halkın Yükselişi Partisi	550	202	36.72	-
İşçi Partisi	550	80	14.54	12
Liberal Demokrat Parti	395	126	31.89	12
MHP	550	43	7.81	4
ÖDP	443 2 (bağımsız)	140 0 (bağımsız)	31.60 0 (bağımsız)	29
Saadet Partisi	550	23	4.18	1
TKP	550	154	28	29.5

22 Temmuz 2007 seçimleri sonucunda 50 kadın Meclise girmiştir. Böylece Türkiye, kadın temsil oranında 197 ülke arasında 167. sıradan 100'cü sıraya yükselmiştir (Gündüç, 2007). Bu sonuç, kadınların yoğun emekleri ve KA-DER'in başarılı kampanyasının bir zaferi olarak yorumlandı. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en yüksek kadın sayısı ve kadın temsil oranı ile önemli bir adım atılmıştır. Ancak aslında bu oran da uluslararası kadın hareketince geliştirilip BM'in uluslararası hedefleri arasına girmiş ve resmi kabul görmüş olan yüzde 30'luk "asgari temsil eşiği"ne ulaşma bakımından yeterli değildir. Ancak, kadınların kendi cinslerinin sorun ve gereksinimlerini temsil etmeleri umudunu sürdürmeye yardımcı olması bakımından önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Bunun kalıcı bir başarı olup-

⁷ Kaynak: KESK, 2007; Sayın, 2007: 8; http://www.kesk.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=455&Itemid=119, erişim 10.09.2007.

olmadığını ise, parlamentoya giren kadın vekillerin partilerinde ve meclisteki eylemlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı tavırları belirleyecek gibi görünmektedir.

Türkiye’de Siyasal Alanda Kadının Tarihsel Seyri Az Gittik Uz Gittik Ama Ne Kadar Gittik?

Ülkemizde siyasal alanda kadınların temsilcileri Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında rastlamaktadır. Türkiye dünyada kadına seçme ve seçilme hakkının tanındığı ilk ülkelerdendir. Ancak kadın hakları 19. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Kadın hakları konusunda ilk adımlar Tanzimat Döneminde atılmaya başlamışsa da, haklar anlamında 1930’ları beklemek gerekmiştir. Tazminat döneminde ilk kez devlet eliyle kızların eğitim ve öğretimine yönelik çalışmalar yapılır. Kız çocuklarının ortaöğretim kurumlarına gitmeye hak kazanmasını kız öğretmen okullarına devam hakları izler. Başta öğretmenlik mesleği olmak üzere çalışma hayatına atılmalarına fırsat sağlanır. 1908’de Anayasa’nın daha demokratikleşmesi ve özgürlüklerin genişletilmesi çabalarının bir sonucu olarak kadınlar siyasal alanda görülmeye başlar. Ama kadınların Kurtuluş savaşındaki fedakâr çabaları ve örgütlenme girişimleri haklar alanında kadınların önünü açmada başat rol oynar. 3 Nisan 1923 yılı Nisanında kadına seçme hakkının verilmesi konusu gündeme gelmişse de, uzun süren tartışmalar bu hakkın verilmesine olanak tanımamıştır (Kurnaz, 1992). 16 Haziran 1923’de başkanlığını yazar Nezihe Muhittin’in yaptığı “Kadınlar Halk Fırkası” kurularak, ilk siyasal oluşum meydana getirilmiştir. Fırka, siyasi bir görünümde olmakla beraber esas amacını, kadınların eğitim ve sosyal alanlardaki eksikliklerinin tamamlanarak cehaletin ortadan kaldırılması olarak açıklamıştır. Ancak kadınların bu girişimi siyasal haklara sahip olmamalarından dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve söz konusu fırkaya resmi izin verilmemiştir. Bunun üzerine Cumhuriyet’in ilanı sonrasında ise, kadınlar 7 Şubat 1924’te “Türk Kadınlar Birliği” kurmuşlardır. 1927’de Birliğin tüzüğüne siyasal haklar sağlamayı amaçlayan bir madde eklenmiş ve aynı yıl yapılacak seçimlere katılmaları için birlik içinde tartışmalar yapılmıştır. Konu basında da gündeme gelmiş ama Anayasa’da kadınların seçime katılmalarını sağlayacak hükmün olmaması gerekçe gösterilerek, kadınlara seçme hakkı tanınmamıştır (Tekeli, 1982; Arat, 1986; Kurnaz, 1992; Sezer, 1998). Arat (1987; 1989), bu çabaların kısa bir süre sonra kadınlara oy hakkının tanınmasında önemli rol oynadığına işaret etmiştir.

Türk kadınına 1930 yılı Belediye Seçimlerinde ve 1934 yılında Genel Seçimlerde seçme ve seçilme hakkının verilmiştir (Tekeli, 1979;

1982; Kurnaz, 1992). Kadınlara siyasal haklarının tanınmasının ardından meclise giren kadınlar, tek parti döneminde Atatürk reformlarının sembolü olmuşlardır. Kadınların siyasi hayata katılımları, 1935 yılı genel seçimleriyle 18 kadın milletvekilinin meclise girmesiyle gerçekleşir. Temsil oranı yüzde 4.5’dir. Bu oran Cumhuriyet döneminde parlamentodaki en yüksek kadın üye oranıdır ve 22 Temmuz 2007 seçimlerine kadar da aşılamamıştır. Aşağıda verilen Tablo 2’de 1935 yılından günümüze kadınların parlamentodaki temsil oranları verilmektedir. Tablodaki veriler incelendiğinde, bu durum daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. Seçim Yıllarına (1935–2007) Göre Kadın Parlamenter Sayısı⁸

Seçim Yılı	Toplam Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Oranı (%)
1935	399	18	4.5
1939	465	15	3.2
1943	484	16	3.3
1946	497	9	1.8
1950	491	3	0.6
1954	535	4	0.7
1957	602	8	1.3
1961	449	3	0.7
1965	455	8	1.8
1969	450	5	1.1
1973	456	6	1.3
1977	455	4	0.9
1983	410	12	2.9
1987	449	6	1.3
1991	450	8	1.8
1995	550	13	2.4
1999	550	23	4.3
2002	550	24	4.4
2007	550	50	9.1

Kadın milletvekili sayısı bakımından 1935–1943 arası dönem ile 1999–2007 arası dönemler sayısal artışın olduğu iki kırılma kavşağını oluştururlar. İlkinde Cumhuriyetin politikalarının, ikincisinde ise, kadın hareketinin ve örgütlenmelerinin rolü büyüktür. Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında Türkiye’nin tek partili bir rejimle yönetilmesi ve milletvekili seçimlerinin iki dereceli olarak yapılması kadınların seçilme şansını artırmıştır. Tarihsel olarak bu süreç, Cumhuriyetin modernleşme projesinin, ulusalcı hareketin ve Cumhuriyetin kadına

⁸ Kaynak: Talaslı (1996), 1999–2007 arası yılların oranları eklenmiştir. Ayrıca bkz: Sayın, 2007; http://www.genelsecimler.net/belgeler%5CKadinlarin_Parlamentoda_Temsili.htm.

ilişkin politikalarının bir sonucu olmuştur. Bir başka ifadeyle, devlet feminizmi olarak da adlandırılan bir anlayışla, yaşamın her alanında ve siyasette kadınların, erkeklerle birlikte yer almaları öngörülmüştür. 1935 yılı seçim sonuçlarına göre, seçilmesi gereken 399 milletvekilinden 18'i kadınlardan oluştu ve ilk mecliste kadınlar yüzde 4.5 ile temsil edildiler. Tekeli (1979), bu dönemde milletvekili seçilen kadınların bazısının, kendi iradelerinden ziyade Atatürk'ün isteği ile Meclis'e girdiklerini, bazılarının ise seçilmelerini sürpriz olarak karşıladıklarını belirtse de, tek parti döneminin ilk kadın milletvekilleri "kadınların" temsilcileri olmayı başarmış kadınlardan oluşmuştu (Arat, 1998: 266).

Çok partili bir seçim sistemine geçilmesi ile birlikte kadınların "Cumhuriyeti, modernleşme-Batılılaşma ve demokratikleşmeyi simgeleme" rolünün önemi zayıflamaya başlamıştır. Kadınların tek parti döneminde sahip oldukları "yarı otomatik bir şekilde seçilme" şansları kaybolarak, partiler arası rekabet, kadınların Türk siyasi hayatı içindeki ağırlığını gittikçe azaltmaya başlamıştır. 1946 sonrasında kadınlar simgesel özellikleri kaybetmiş, batılılaşmanın simgesi pazar ekonomisi, demokratik rejim, çok partili yaşam ve sanayileşme gibi göstergelere bırakmıştır (Tekeli, 1989; Güneş Ayata, 1998: 237). 1950'lerden sonra kadınlar mecliste neredeyse yok denecek oranda temsil edildiler. Meclise giren kadınlar ise kendilerini kadın temsilciler olarak algılamıyor ve partizanca tutumlar sergiliyorlardı (Arat, 1998: 257-259).

Çok partili dönemde kadınların parlamento içinde yeri giderek azalırken, parti örgütlerinde "kadın kolları" adı altında bölümler açılmıştır. Aslında kadın kolları kadınların siyasal parti çalışmalarına katılımlarını artırmak, pratik ihtiyaçlarından hareketle politika yapma ve stratejik taleplerini gündemde tutmalarının araçlarıdır (Wedel, 2001: 121). Ancak ülkemizde partilerin kadın kolları bu rollerini üstlenememiş, kadınların temsil oranlarının artırılmasında işlevsel olamamışlardır. Yine askeri darbe dönemleri kadınların politikadaki yerini daha da olumsuz hale getirmiştir. 1983 seçimlerinde de durum değişmemiş, kadın parlamenter sayısında düşüş devam etmiş ve 1987 yılı Genel Seçimlerine ise oran yüzde 1.3'e kadar inmiştir. Bir başka ifadeyle çok partili sisteme geçiş sonrasında siyaset alanında rekabetin kızışması ve kadının siyasetteki simgesel rolünün azalması gibi nedenlerin sonucunda kadın milletvekili sayısı 1983 seçimleri dışında tutulduğunda daha da düşmüş ve bu durum 1990'ların ikinci yarısına devam etmiştir.

1980'lerle birlikte, Atatürk reformlarına dayanan ve kadınların kamusal alanda yer almaları ve kadın hakları üzerine olan toplumsal

uzlaş, yerini 12 Eylülün yasakçı ve piyasacı zihniyetine bırakır. Partilerin kadın ve gençlik kolları kapatılır. Partiler de kadın oylarını çekebilmek için gönüllü örgütler kurmaya başlarlar. İlk olarak ANAP daha çok ailenin güçlendirilmesi ve kadının toplumsal statüsünün yükseltilmesine yönelik olarak Türk Kadını Geliştirme ve Tanıtma Vakfını kurar (Güneş Ayata, 1998). Daha sonra diğer siyasal partiler de kadınların ağırlığını oluşturduğu vakıf ve dernekler kurarlar. 1990 yılında da Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kurulur. ANAP’la başlayan liberal bakış ve apolitik bir sivil toplum anlayışı, demokrasinin ve çağdaşlığın simgesi olarak kadını değil, serbest piyasayı, rekabeti ve negatif özgürlükleri öne çıkarır. Böylece siyasal partilerdeki rekabet, kadınları politikadan yine dışlar ve neredeyse hiç temsil edilmeme durumuna (yüzde 1 temsillere) düşerler. Ancak diğer yandan 1980’ler canlanan kadın hareketinin temel vurgularından biri kadınların siyasal temsilleri olur ve politikanın gündemine kadın olgusunu yerleştirir. Kadın kuruluşlarının çabalarına ve AB süreci kadınların yönetsel ve siyasal alanda temsillerini artırmak için girişimlerde bulunmalarına karşın, bu temsilde bir başarıyla sonuçlanmaz. Tıpkı uluslararası düzeyde kadınların anayasası olarak bilinen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi-CEDAW’ın kaderi gibi. Nitekim 1981 yılında imzaya açılan sözleşmeyi Türkiye 1985 yılının sonunda onaylanır, ama Meclis’te onayı 30 Temmuz 2002 tarihine kadar gerçekleşemez.

Bu süreçte 1997 yılında KA-DER kurulur. 1999 yılından itibaren kadınların temsil edilme oranlarında geçmiş yıllara kıyasla bir artış ivmesi olduğu gözlemlenmektedir. Ancak son iki seçimin kendine has özelliklerinden kaynaklanan faktörler belirleyicidir. Son on yıldır her ne kadar kadınların siyasette yer alması gerektiği söylemi ülkemizde yaygın kabul görmüş gibi görünse de, kadınların siyasal katılımları daha çok pasif, ailesel tabanlı ve istendiğinde siyaset sahnesinde lütufla yer alabilen kimlikler olarak varlığını sürdürmektedir. İlerleyen yıllarda kadın haklarında pek çok gelişmeyi sağlamış, hukuksal kazanımlar fırsat eşitliği anlayışında düşünülmüşse de, kadınların temsiline simgesel gözle bakılmaya devam edilmiştir. 1980 sonrasında klasik kadın rolünün kamuoyunda ve medyada tartışılması, modern kadının “kadın kimliğine sahip çıkan kadın” olarak yansıtılması, ilk kez bir kadının başbakan olması ve kadın hareketinin gelişmesi gibi etkenler, kadınların siyasete katılımını olumlu yönde etkilemiştir. Ama kadınlar siyasette simgesellik ve vitrin olma işlevlerinin ötesine geçme de çok da başarı yakalayamamışlardır.

Siyasette Kadınların Temsil ve Katılım Sorunu

Ülkemizde seçilmiş organlarda kadınların son derece düşük sayısal varlığı ya da eksik temsillerine ilişkin olarak görüşler ele alındığında başlıca iki görüşün öne çıktığı görülmektedir. İlk görüşe göre, siyasal mekanizmalarda temsilin düzeyi değil, niteliği önemlidir. Özünde soyut bir kavram olan temsilde ya da temsili demokraside yurttaşların siyasi hakları, kendi seçtikleri ve kendilerine karşı sorumlu olan temsilciler aracılığıyla kullanılır. Temsil, bireysel iradenin üstüdedir ve herkes herkesi temsil edilebilir. Dolayısıyla kadınların temsil oranının sayısal düşüklüğü çok da önemli değildir. Önemli olan kadın ya da erkek olmak değil, temsil yetkisi ve bunun kullanılmasıdır. Siyaset bir mücadele işidir ve bu süreçten geçen, yani yarışmacı sistemden çıkanlar temsil hakkına sahip olacak ve diğerleri adına temsil yetkisini kullanacaktır. Bu nedenle önemli olan cinsiyet temelinde sayısal azınlık ya da çoğunluk değil, temsilin sağlanmasıdır. Kadınların temsil oranını artırmak için de özel politikalara ihtiyaç yoktur. Aslında eril siyaset anlayışını benimseyenlerin de savunduğu bu görüş, bazı siyasetçi ve bilim adamları tarafından dile getirilmektedir. Kadınların siyasal katılımlarının düşüklüğünün zaten evrensel bir eğilim olduğu, bunun da kadınların düşük eğitim düzeylerinin, siyasette faal olmamalarının ve ev dışı etkileşimlerinin düşüklüğünün birikimsel bir sonucu olarak siyasal katılımlarının, ilgilerinin⁹ ve dolayısıyla temsillerinin düşük olmasına neden olduğu belirtilmektedir (Turan, 1986: 80).

Diğer görüşe göre ise, kadınların eksik temsili önemli bir sorundur ve giderilmelidir. Demokrasi, çağdaşlık, adalet ve eşitlik gibi değerler adına kadınlar, seçilmiş organlarda daha yüksek oranlarda yer almalıdır. Kadınlar açısından siyasete katılım, hem siyasette kadın erkek eşitliğinin bir gereği, hem de eşitsizlikleri ortadan kaldırmanın bir yoludur (Alkan, 2004; Tekeli ve Koray, 1991). Yine kadınların temsili kadınların yaşadığı sorunların görünür olması ve bu sorunlara çözüm bulunması için gereklidir (Sayın, 2007: 24). Etkin politikada daha çok sayıda kadın bulunması politik yaşamı zenginleştirmenin ötesinde, Kandiyoti'nin (1988) de vurguladığı gibi ataerkil bir pazarlıkla eril iktidar ilişkilerini dönüştürecektir. Kadınlar, kadın bakış açısıyla siyasete yeni değerler kazandıracaklardır. Çünkü kadınlarla erkeklerin yaşayışları, sorunları ve gereksinimleri farklıdır (Agancinski, 1998). Dahası her iki cins arasında toplumsal anlamda bir iktidar çatışması sorunu olduğu için kadınların eksik temsiline giderilmesi ise bir zorunluluktur. Bu nedenle kadınların temsiline kadınlar tarafından yapılması gereklidir. Kadınlar siyasette cinsiyetler

⁹ Bu savın doğru olmadığına ilişkin bir çalışma için bkz: Kalaycıoğlu ve Toprak, 2007.

arası ilişkiyi pekiştirici değil, dönüştürücü süreç ve dinamiklerle yer almalıdırlar. Siyasette ve yönetimde kadınların varlığı, kadınlara karşı uygulanan cinsiyet ayrımcılıklarının önüne geçmek ve eşitliği sağlamak için gerekli yasal süreçleri başlatmayı ve kadınların siyasal ve ekonomik alanlara tam katılımını sağlayacak özel önlemler almayı da olanaklı kılacaktır.

Ancak, ülkemizde siyasete kadın katılımında egemen görüş siyasette yetersiz kadın katılımının temel nedeninin kadınların isteksizliğinin ya da siyasal mücadelede başarılı olmamalarının bir sonucu olduğudur. Demokrasinin ve eşitliğin göstergelerinden biri olarak kadınların nitelikli ve sembolik temsilieri yeterli görülmekte, temsilde kritik eşitliğe gereksinim duyulmamaktadır. Oysa siyasete cinsiyet körü ile bakmak ve kadınlara “siyasette mücadele ederek hak edin, istediğiniz yerlere gelin” denmektedir. Aslında bunun gerçek anlamı eşitsiz koşulların ve erkek egemen yapının görmezden gelinmesi ve bir politikacımızın bir grup siyasiye söylediği sözden hareketle, kadınlara “politika yapılacaksa sizin adınıza biz yaparız” demek istenmektedir. Tam da bu nokta da 22 Temmuz Genel Seçimlerinde KA-DER, siyasetin ataerkil sembollerinden olan bıyık bağlamında bıyıklı kadınlar kampanyasıyla yola çıktı. Ama ilginçtir ki, kampanyaya destek verenler kadar, tepki gösteren, karşı çıkanlar da oldu. Siyasette kadınların konumlarını ve anlamını tartışmaya açması bakımından her yönüyle kampanyanın oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’de Kadın Siyasetçilerin Nitelikleri ve Siyasete Bakışları

Tekeli’ye (1979, 1989) göre, kadınların parlamentoda yetersiz temsillerine yol açan asıl faktör, çok az sayıda kadının adaylığa talip olması ve parlamentoya temsilci gönderme olasılığı yüksek olan partilerden aday olmamalarıdır. Ancak bu etkenlere kadınların adaylıklarına yönelik desteğin yeterli olmaması ve seçilebilecek sıralardan aday gösterilmemelerini de ekleyebiliriz. Ancak, kadın temsiliinde öncelikli sorulması gereken soru kadınların temsiliinin ne anlama geldiği ya da ne anlam taşıdığıdır. Temelde kadınların politik temsili, kadınların politik istemleri ve politik programı demektir. Yine kadınların varlığı kadın sorunlarının gündeme gelmesi ya da kadınlar için açılımlar sağlaması anlamında da önemlidir. Son yıllarda kadın milletvekillerinin basına verdikleri demeçlerde, kadınların temsilcisi olarak Meclis’te kadın milletvekillerin karşılaştıkları engel ve sorunları sıklıkla dile getirdikleri görülmektedir. Mecliste/siyasette kadın sayısının azlığından da yakınmaktadırlar. Örneğin eski İçişleri Bakanı

ve 24. Dönem (2007) MHP milletvekili Meral Akşehir, parlamentodaki erkeklerin kadın milletvekillerine bakışını şöyle anlatmaktadır:

*"Öncelikle erkek ağırlıklı parlamentoda kadının adı ve yeri yok... Sorunlarıyla ilgilenilmiyor, gündeme getirilmiyor. Partilerimiz ve siyasetçilerimiz kadın konusu ile yeni yeni tanışıyor ve kadının siyasetteki yeri ve konumu hakkında yavaş yavaş bilgi ve ilgi sahibi oluyor..."*¹⁰

Basında kadın milletvekillerinin benzer konuşmalarında da sıklıkla rastlamaktayız. Siyasetin erkek işi olarak görülmesi, düzenlenmesi ve partilerin lider sultası ağırlıklı yapısı kadına şans tanımıyor, tanımak da istemiyor. Bu da kadınlar mecliste çoğu kez kadın sorunlarının ve çıkarlarının sözcüsü ve savunucusu olmanın önünde büyük engel oluşturuyor. Arat (1987), kadınların siyasette partilerinin temsilcisi olarak yer aldıklarını ifade etmektedir. Kadın sorunları ise 8 Mart ve 5 Aralık gibi özel günlere, bir kadın toplantısı ya da bir kadın grubunun ziyareti gibi özel zamanlarda ancak dile getirilebiliyor (Yılmaz, 2001). Bunun nedenlerini sorgularken siyasetçi kadınların niteliklerine de bakmak gerekmektedir. Yapılan araştırmalar ve seçilmiş kadınların özellikleri göz önüne alındığında üç özelliğin belirgin olduğunu söyleyebiliriz.

Eğitimli Olma Avantajı

Ülkemizde seçilmiş kadınların ortak özelliklerinden biri erkeklere oranla daha eğitimli olmalarıdır. Siyasetin bir erkek alanı olduğu düşünüldüğünde, ülkemizde her erkek için siyaset zaten günlük yaşamın vazgeçilmez bir ögesi ve her biri potansiyel birer politikacıdır. Bu anlamda eğitim temel bir değişken olarak görülmez. Geçmiş parlamentolar incelendiğinde ilkokul mezunu pek çok erkek siyasetçiye rastlanabilirken, kadınların iyi eğitim görmüş olduğu ve hatta çoğunun uzman meslek grubunun birer seçkin aile üyesi olduğu görülür. 1935 seçimlerinin yani ilk meclisin kadın milletvekillerinin eğitim seviyeleri oldukça yüksekti. 18 kadından yüzde 68'i üniversite mezunuydu (Koçak, 2005). Sadece o dönemin Türkiye'sine göre değil, ülke genelindeki çok farklı erkek siyasetçilerin de çok üstünde eğitime sahiptiler (Güneş Ayata, 1998; Arat, 1998). Benzer tablo izleyen dönemlerde de devam etmiştir. Örneğin 1983 seçimlerinde Meclise giren 12 kadın üyenin yüzde 92'si yüksek okul mezunudur. Her parlamento döneminde kadınların nitelikleri ve eğitim

¹⁰ <http://www.aksyon.com.tr/detay.php?id=15916>; www.guncelhaber.com/Guncel-Haberler/Iste-Adaylarin-Meslek-Analizi-16400.html - 56k, erişim 11.09.2007.

düzeyleri oldukça yüksek olmuş, ama siyaseti dönüştürmelerinde yeterli rol oynamamıştır. Bu durumu son seçimlerde CHP’den aday olan ve seçilen Nur Sertel¹¹, kadın milletvekilleri mecliste yüksek eğitim seviyeleri sayesinde düşük eğitilmiş erkek milletvekillerinden daha etkili ve yetkin olacaklarını gösterdiğini belirtmektedir. Umarız bu dönemde kadınlar bu üstünlüklerini avantaja dönüştürmede başarılı olurlar.

Seçkinlik ve Ekonomik Güç

1935’den günümüze politikayı inceleyen Tekeli’nin ifadesiyle siyasetteki kadınlar ‘seçkinin de seçkini’dirler. Kadın parlamenterlerin ortak özelliği, son derece iyi eğitim görmüş ve önemli bir bölümünün meslek sahibi olduklarıdır. Kadın parlamenterler seçkin bir grubu oluşturmakta ve hatta “seçkinin de seçkini” bir grup olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Meclisteki kadınlar iş kadınlığı, doktorluk, avukatlık, mühendislik, gazetecilik, akademisyenlik gibi seçkin mesleklere ve başarılı bir kariyere sahiptir, simgesellikleri öne çıkan kadınlardır. Bu günkü Meclis incelediğinde tablonun çok da değişmediği de bir gerçektir. Seçimlere girmek için öncelikle ekonomik güce sahip olmak gerekmektedir. Seçimler hem siyasal partilere ve hem de adaylara önemli maliyetler yüklemekte, gelir seviyesi yüksek erkeklerin temsil ve güç alanına dönüştürmektedir. Siyasal partiler seçim maliyetlerini karşılayabilmek için aday adaylarından adaylık ücreti talep etmektedirler. Ayrıca propaganda süreci de adaylar için oldukça masraflı olmaktadır. Yine adaylar için parti delegelerini ikna sürecindeki maliyetler de seçimleri sıradan insanların karşılayamayacağı ekonomik güce dönüştürmektedir. Tüm bu maliyetler ekonomik durumu iyi olmayan kadınları siyasi sürecin dışına doğrudan atıyor. Bu da seçilmiş kadınların aile geçmişlerinin ve sınıfsal yapılarının belirleyiciliğini öne çıkarmaktadır. Siyasetin şanslı küçük bir elit grup kadının uğraşı olarak görülmesine ve kurumsal politikadaki simgeselliğin pekişmesine yol açmaktadır. Hatta siyaset vitrinindeki kadınların siyaset için yeterli kabul edilmelerine yol açabilmekte, sıradan kadınların dünyasında kadınları siyasetten dışlamaktadır. Gerçi 22 Temmuz seçimlerinde KA-DER’in kampanyasının da etkisiyle birçok parti kadın adaylardan adaylık ücreti almadı ya da düşük ücret talep etti. Bu nedenle bu seneki kadın aday sayısı da diğer yıllara göre daha yüksek oldu.

¹¹ http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=17666, erişim 10.09.2007.

Erkekler Adına Politika Üretme

Güneş Ayata, siyasete giren kadın siyasetçileri iki grupta sınıflandırmaktadır. Ailelerindeki erkekler adına politika yapan kadınlar ve siyasal alanda bağımsız olanlar. Birinci tip, taşrada yaşayan, orta ve üst düzeyde eğitim görmüş kadınlardan oluşur. Bunlar siyasal faaliyetleri kendileri için değil, siyasi faaliyetleri yasaklanan üst düzey parti yöneticilerinin kızları ya da eşleri eş ya da babalarının mirasçısı olarak ailelerindeki erkekleri desteklemek için yaparlar. İkinci tip kadınlar ise herhangi bir siyasi ilişkileri olmamasına karşın, toplumsal ve mesleki yaşamdaki itibarlı konumlarının bir ürünü olarak siyasete katılan, kendi adlarına siyaset yapan kadınlardır (Güneş Ayata, 1998: 239-242). Siyasetteki kadınlar, kadınca bir bakış açısına sahip olmadıkları ya da oyunun kurallarını dönüştürmeye güçleri yetmediği için kadınlar adına politika üretmemektedirler.

Siyasette Kadın Temsilini Artırmada KOTA Umut Olabilir mi?

BM Kalkınma Programı raporuna göre, 2002 verileri temelinde Türk kadını siyasi ve ekonomik hayata katılım açısından oldukça gerilerde, dünyada 75 ülke arasında 72'nci sırada. Kadının Meclis'te erkek milletvekillerine oranı, bizden çok sonraları kadına seçme ve seçilme hakkı veren ülkelerde bile Türkiye'nin üstünde. Türkiye, Güneydoğu Avrupa'daki 12 ülke arasında, son sırada yer alıyor. 2006 yılında İsveç parlamentosundaki kadın oranı yüzde 47.2, Norveç de yüzde 37.7, Hollanda yüzde 36.7, İspanya, yüzde 36, Belçika'da 35.5, Güney Afrika yüzde 32.8, Almanya yüzde 31.8, İsviçre yüzde 25, Pakistan 21.3, Etiyopya, yüzde 21.2, Ekvator, yüzde 16, Liberya yüzde 12.5'dir (Kadın Kotalarının Küresel Veri Tabanı 2006, aktaran Sayın, 2007).¹²

Türkiye'de kadınların temsil oranını yükseltmek mümkün müdür? Neler yapılmalı? Kadın örgütlerince talep edilen kota nedir ve başarı yakalanabilmiş midir?

Dünyada ve ülkemizdeki deneyim gösteriyor ki, her bir cinsiyete en az belli oranda temsil hakkı tanınması zorunlu kılınmadıkça, yerel ve genel meclislerde ve siyasi parti yönetim kademelerinde mevcut yapı

¹²Konuyla ilgili güncel bir tartışma için bakınız: Kadın Kotalarının Küresel veri tabanı (Global Database of Quotas for Women: A Joint Project of International IDEA and Stockholm University, 17.08.2006, <http://www.quotaproject.org>; <http://www.kazete.com.tr/arsiv/2007/57/index.php?sayfa=politika8&bolum=haberler>; ve http://eski.bianet.org/belgeler/kota_el_kitabi_07.pdf.

ve kültür, kadınlara etkili olacakları bir temsil hakkı tanımamaktadır (Sayın, 2007: 44). Kadının siyasete katılımı dünyanın en gelişmiş demokrasilerinde bile kolay ve kendiliğinden olmamıştır.. Dünyada kota tartışmaları 1980’lerde başlamış ve gelişmiş, azgelişmiş farklı olmaksızın birçok ülkede kadınların temsil oranları yükseltilebilmiştir. Dünyada bu gün tam 98 ülkede kota uygulanıyor. Kota, siyasal karar organlarına seçilecek kişilerin belirlenmesinde uygulanan seçim yöntemlerine özel hükümler eklenerek kadınlara belli oranda yer ayrılmasıdır. Kadınların yetersiz temsilini ortadan kaldırmayı ve kadın-erkek eşitliğini sağlamayı amaçlar. Günümüzde 16 ülkede; Afganistan, Arjantin, Bangladeş, Fransa, Irak, Hindistan gibi kota uygulaması anayasayla, Bolivya, Bosna Hersek, Brezilya, Ekvator gibi 27 ülkede seçim yasasıyla düzenliyor, Almanya, Avustralya, Avusturya, Cezayir, Danimarka, Ermenistan, Etiyopya vb 43 ülkede ise kota siyasi partilerin tüzüklerine konulan hükümler çerçevesinde ve seçim adaylarını kapsayacak biçimde hayata geçiriliyor.

Kota çeşit ve yöntemleri ise farklılaşmaktadır (Üşür, 2000; KA-DER, 2005a; Sayın, 2007: 37–40). Örneğin *sabit kotada* siyasal partilerin karar organlarında ve milletvekili aday listelerinde uygulanabilir. Üye ya da aday kadın sayısına bakılmaksızın yüzde 20, yüzde 30, yüzde 40 gibi bir oranda her cinsin asgari temsil düzeyini belirtir. *Oranlı kota* ise, siyasal partilerde kadın üye ya da aday sayısının ulusal ya da bölgesel düzeyde eşitsiz dağılımı söz konusu olduğunda uygulanır. Bir siyasal partinin bir bölge teşkilatında yeterli kadın üye yoksa ya da yönetim kuruluna aday olacak kadın sayısı yetersizse bu yöntem uygulanabilir. Örneğin o il/ilçede 200 erkek üye varsa, bunun yüzde 10’unu oluşturan 20 kadının adaylığının sağlanması gibi. Bir başka kota biçimi *milletvekili aday listelerindeki kota*dır. Aday listelerinde oranlı ya da sabit kota olsa bile uygulanır. Bir kadın bir erkek, bir erkek iki kadın vb. şeklindeki sıralamayla kadınların listenin en altına, seçilemeyecek yerlere konulması önlenir. Başka bir kota türü *seçim çevresi kotası*dır. Her seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısına bağlı olarak saptanacak sayıda (bir ya da iki) kadın adayın seçilmesi ilkesine dayanır. Bu sisteme göre, bir seçim çevresinde kadın adaylardan en çok oy alan(lar), bağlı bulunduğu partiye ve diğer erkek adayların aldığı oy oranına bakılmaksızın seçilmiş sayılır. En bilinen kota türü ise, *delege kotası*dır. Seçmenler yerine seçilmiş delegeler karar organlarına seçilecek kişileri belirliyorsa (örneğin, siyasal partiler kendi karar organlarını belirlerken) delegelerin seçilmesinde uygulanan yöntem sabit ya da oranlı kota sisteminin uygulanmasıdır.

Fransa’da 1982 seçimlerinde uygulanan yasal kota Anayasa’nın eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmişse de, 2000 yılında

parite ilkesi bağlamında Anayasal kural haline getirilerek sorun çözülmüştür. Parite demokrasisi olarak da adlandırılan bu uygulama her siyasi partinin yüzde 50 kadın, yüzde 50 erkek aday göstermesini zorunlu hale getirmiştir. 2000'deki seçim yasası değişikliği yerel ve bölgesel düzeydeki tüm seçimlerde de kadınlarla erkeklerin eşit katılımı amaçlanmıştır. Ayrıca siyasal partilerin kamu fonlarından yararlanma kuralları da yeniden düzenlenerek kadın-erkek eşitliği ilkesini yaşama geçirmek üzere alacakları önlemlere bağlanmıştır. Yerel seçimlerde "6'lı dilim kotası"nın (aday listelerinde sırayla üç erkek üç kadın) uygulanmasıyla "fermuar dizgesi"ne (bir erkek-bir kadın) göre daha dezavantajlı olmasına karşın, yüzde 47'lik temsil oranına ulaşmalarında etkili olmuştur. Belçika ve İspanya gibi ülkelerde ise, seçim yasası çerçevesinde düzenlenmiştir. Belçika'da, 2002'deki seçim yasası düzenlemesiyle aday listelerinde kadın ve erkeklerin eşit temsil edilmesi öngörülmüştür. İspanya'daysa Mart 2007'de 'Eşitlik Yasası'nın çıkarılmasıyla değiştirilen seçim yasasına 'dengeli temsil ilkesi' eklenmiştir. Böylece siyasi partilerin genel, bölgesel, yerel ve Avrupa seçimlerinde erkek ve kadın adaylar için en az yüzde 40'luk kota uygulama zorunluluğu getirilmiştir.

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, siyasal partilerinin uyguladığı zorunlu kotayla, 1987'de yüzde 2 olan kadın parlamenter oranı 2000 yılında yüzde 30'a ve 2006 yılında da yüzde 32.8'e ulaşmıştır Uganda'da da ulusal düzeyde kota uygulanarak 1987'de yüzde 1 olan kadın parlamenter oranı, 2000 yılında yüzde 18'e ve 2006 yılında yüzde 23.9'a çıkmıştır. Latin Amerika ülkelerinden kotayı 1991'de kabul eden Arjantin kısa sürede 1993 seçimlerinde parlamentodaki kadın oranını yüzde 28.4'e ve 2006 yılında da yüzde 35'e çıkarmayı başarmıştır (Kazete, 2002; Sayın, 2007).

Hindistan'da anayasa veya yasa ile kota, yerel/bölgesel düzeyde ve siyasal partiler düzeyinde kota uygulanmaktadır. Yerel meclislerde yüzde 33 kota uygulaması vardır. Öte yandan, kotayı zorunlu kılan bir yasal düzenlemeye sahip olmayan birçok ülkede bile siyasal partiler iç düzenlemeleriyle (tüzük ve seçim yönetmelikleri) kota uygulamaktadırlar. Avusturya, Norveç, İsveç ve İngiltere bu ülkeler arasındadır. Danimarka gibi bazı ülkeler de, daha çok kadını meclise, belediye başkanlıklarına taşımanın yolunu kadın kotasında görmüşlerdir. Kota sayesinde Danimarka meclisinde kadın oranı yüzde 45'lere ulaşmıştır. Yine kota uygulamalarını sistem içine iyice yerleştiği İsveç'te parlamenter kadın oranı 1987'de yüzde 32 iken, 1995'te yüzde 40'a ve 2000'de yüzde 42.7'ye yükselmiştir. Bangladeş ve Tanzanya gibi bazı ülkelerde de Meclislerinde kadınlara sabit koltuk ayrılması yoluyla kota uygulanmaktadır. Kota uygulamasından 1987 sonrasında vazgeçen doğu bloğu ülkelerinde ise kadın temsillerinde

ciddi düşüşler yaşanmıştır. Örneğin Doğu Avrupa ülkelerinde kadın parlamenter oranı 1987’de yüzde 30’lardayken, 1990’da Macaristan’da yüzde 11’e, Polonya’da yüzde 10’a inmiştir (Özbudun, 2007; Kardam, 2007). 2000’de Romanya’da yüzde 34’ten yüzde 5.6’ya, Macaristan’da yüzde 21’den yüzde 8.2’ye, Arnavutluk’ta yüzde 29’dan yüzde 5.2’ye inmiştir¹³.

Türkiye’de ise, gerek Siyasal Partiler Yasası, gerekse Seçim Yasası ile düzenlenmiş bir kota uygulaması bulunmamaktadır. Kotayı benimseyen sınırlı sayıdaki siyasal partide ise siyasi partilerin tüzüklerine konulan hükümler çerçevesinde kota uygulanmakta ve daha çok parti organlarını kapsamaktadır. İlk kota uygulaması SHP tarafından benimsenmiş, il ve ilçe yönetim kurullarında kadınlar için yüzde 25 cinsiyet kotası kabul edilmiştir. Daha sonra CHP, 18 Şubat 1995 tarihinde Sosyal Demokrat Halkçı Partiyi (SHP) bünyesine aldığı 27. Olağan Kurultayında yüzde 25 cinsiyet kotasını da benimsemiştir. DYP, 21 Temmuz 1996 yılında tüzüğünün ‘parti organlarında temsil’ başlıklı 17. maddesiyle partinin zorunlu ve ihtiyari organlarında yüzde 10 cinsiyet kotası uygulamasını kabul etmektedir. Siyasal partiler içinde kadın kotasını yüzde 50 olarak belirleyen ÖDP, parti meclisi ve disiplin kurulunu kadın temsilini eşitledi¹⁴. Bu uygulamalar farklı düzeylerde de olsa ülkemizde parti yönetimlerinde kadın temsilini ve kadınların görünürlükleri artırma işlevine önemli katkılar sağlamıştır. Nitekim kotaya karşı çıkan AKP bile enformel kota uygulamasını benimsemiştir. Partilerin parlamentoda kadın temsil oranının artmasında aynı başarıyı getirdiği söylenemez. Bu nedenle siyasal karar süreçlerinde kadın-erkek eşitliğini sağlamak için yapılacak en önemli değişiklik, siyasal yaşamı düzenleyen söz konusu yasalarla ilgili reform çalışmaları sırasında kadın/cinsiyet kotasının anayasal ya da seçim yasaları yoluyla yasal hale getirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

22 Temmuz 2007 seçim döneminde tartışmalar adaylık sürecindeki kampanyalarla başlamış, kadınların eril siyasetteki temsil sorunu kota üzerinden uzun süre gündemde kalmıştır. Bu süreç birçok partinin

¹³ Çeşitli ülkelerdeki kota uygulamaları hakkında bakınız: Sayın (2007), Çalışlar (2005); ve Kardam,(2007);http://www.ucansupurge.org/index.php?option=com_content&task=view&id=1835&Itemid=72; http://kadin.bianet.org/2005/10/01_k/67226.htm, <http://www.kazete.com.tr/arsiv/2005/48/index.php?sayfa=pol7&bolum=haberler-19k>; <http://www.bianet.org/2006/03/10/75726.htm>; <http://www.bianet.org/2006/03/10/75726.htm>.

¹⁴ <http://www.kazete.com.tr/2007-03-01>, son erişim 09.09.2007.

kadın adaylara yönelik ücret almama ya da sembolik ücret alma gibi destek nitelikli uygulamalarına sahne olmuş ve çok sayıda kadın aday listelerde yer almıştır. Seçimlerin sonunda, 72 yıl aradan sonra ilk kez Cumhuriyetin ilk Meclisinin kadın temsil oranının üstüne çıkılabilmektedir. Ancak başarının bir seferlik olmaması için partilerin ve dolayısıyla liderlerle siyaset mekanizmasının sorgulanması ve özel önlemler de getiren yasal düzenlemelerin yapılması gereklidir (Sayın, 2007). Siyasette temsil önemlidir. Temsil bir amaç değil, bir araçtır. Kadınlar için de bu aracın kullanılabilmesi, kadınların kadın adına politika üretebilecek bir çoğunluğa ulaşmasıyla mümkün olabilir.

Kadınların biçimsel temsilden gerçek temsile, vitrinden siyasetin mutfağına, yani demokrasinin ve eşitliğin sembolikliğinin ötesine geçebilmeleri, kritik sayısal eşiğin aşılmasıyla olanaklıdır. Siyasette sadece katılmak sadece oy vermekle değil, siyasette pazarlık güçlerini artırarak dönüştürmekle olanaklı olabildiğine göre, bunun da yolu kadınları destekleyen yasal düzenleme, kota ve olumlu ayrımcılık politikalarından geçmektedir. Bu nedenle KA-DER başta olmak üzere, kadın örgütlerinin eşit temsil için talepleri, kadınların eşit temsiline sağlanması için Anayasa'da, Seçim ve Siyasi Partiler yasalarında gerekli değişikliklerin gerçekleştirilmesidir. BM Sözleşmeleri, AB Eşitlik Müktesebatı ve TC Anayasa'sının 10. maddesi uyarınca devlet politikalarında ve kurumsal yapılarda köklü değişiklikler gündeme getirilmektedir. Ayrıca kadınları teşvik için, siyasete katılmak isteyen kadınlara mali destek sunulması, kadın örgütlerinin maddi ve manevi açıdan desteklenmesi, siyasete girecek kadınlara eğitim verilmesi yapılabilecekler bazı uygulamalardan bazılarıdır. Bunun ötesinde asıl olarak kadının siyasete ve toplumsal alana katılımını engelleyen gelenekçi-statükocu kültürün yerine eşitlikçi-demokratik kültürün yayılmasının sağlanması için çaba göstermek gerekir. Tüm bunların yapılmasının ve siyaset yapma tarzının değişmesinin temel koşulu ise yaptırım gücü olan ciddi bir kadın hareketinin varlığıdır. Aksi halde mecliste kadın vekil sayısı artsa bile, arkasında kitle desteği/denetimi olmayan kadın vekiller kadın sorununa mesafeli durmaya devam edecektir. Kadın politikacıların politika sahnesindeki bireysel varlıkları önemli olmakla birlikte, tek başına kadınların gereksinimlerinin ve taleplerinin etkili bir biçimde karşılanacağını güvencesi değildir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı devlet politikaları ve bunları yaşama geçirecek kurumsal yapının oluşturulması şarttır. Bu özünde kadınların seçim ve atamalarla belirlenen karar organlarında eşit temsili ve katılımının sağlanması, kadın ve kız çocuklarının eğitim-öğrenimlerinde ve çalışma yaşamında fırsat eşitliğine kavuşmalarında, kadın istihdamının artırılmasında ve kadın yoksulluğu ile mücadele edilmesinde temel araçtır. Bunun için de kadınların karar alma

mekanizmalarında ve siyasette temsillerinin artırılması ve hatta kritik temsil eşliğini geçmeleri gerekmektedir. Son yirmi senedir pek çok ülkede başarılı sonuçları ile kadın temsiliyi artıran kota uygulamasına ülkemizde de acilen geçilmesi ve bununla yasal güvence altına alınması, eril siyasetin değişimi için zorunlu görünmektedir. Eğer ülkemiz siyasetinde erilliğin simgesi olan bıyıklı olmak bir elzem ise ki dönüştürmek için önce düşünsel hazırlık yapmak ve sembolleri kullanmak gerekiyorsa, kadınlar artık bıyıklı kampanyalara yöneldi, neden olmasın!

Sonuç olarak, son seçimlerle elde edilen başarının sürekli hale getirilebilmesi için hem siyasal partilere, hem de kadın kuruluşları ile kadınlara sorumluluk düşmektedir. Siyasal partilerin kota uygulamasına ilişkin samimiyetlerini ortaya koymaları anayasal ve yasal süreçleri destek vermeleri gerekmektedir. Ayrıca, siyasal partilerin kadın kollarının daha örgütlü ve güçlü hale getirilmesi, bunun için hazineden siyasal partilere verilen yardımların bir kısmının kadın kollarına aktarımının da yapılması gereklidir. Ayrıca kadın kolları aday önerme, saptama ve belirleme yetkisine kavuşturulmalıdır. Bu konularda kadın örgütlenmeleriyle de işbirliği içinde çalışmak süreci hızlandıracaktır. En önemlisi de eril siyasal kültürünün dönüştürülmesinde kadın siyasetçilerin rolünün de unutulmamasıdır. Bu bağlamda, kadın siyasetçiler partileri kadar, siyasal sistemin sınıfsal, toplumsal cinsiyet ve diğer eşitsizlik yaratan öğeleri ve nedenlerini de siyasetin gündeminde tutarak, siyaseti seçkinler arası bir değişim ve yarış olmaktan çıkarma yönündeki çabalarını artırmalıdır. Siyasete sıradan kadınlar da girebildiği an gerçek temsil ve katılım söz konusu olacaktır. Ancak bunun için siyasal partilerin ve sistemin de kendini hazırlaması ve dönüştürmesi zorunluluğu bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Agancinski, S., 1998, *Cinsiyetler Siyaseti*, Dost Kitapevi, Ankara.
- Akal, C. B., 1994, *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Alkan, A., 2004, "Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli", *Birikim Yayınları*, 179, Mart.
- _____, 2006, "Yaşamlarımız Yerel Yönetimlere Aktarılmıyor", 23 Mart, <http://www.bianet.org/bianet/kategori/kadin/75919/yasamlarimiz-yerel-yonetimlere-aktarilmiyor>, erişim 1.10.2007.
- Arat, Y., 1987, "Türkiye'de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal İdollerini. 1934-1980", *Ekonomi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1 (1).
- _____, 1989, *The Patriarchal Paradox: Women Politicians in Turkey*, Fairleigh-Dickinson University Press.

- _____, 1991, "1980'ler Türkiye"sinde Kadın Hareketi", *Toplum ve Bilim*, 53, Bahar.
- _____, 1998, "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", içinde *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, der. Bozdoğan, S. & Kasaba, R., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Balay, B., 1998, "KA-DER Bağlamında Kadınların Adaylığı", *4. Ulusal Kadın Çalışmaları Toplantısı, Kadın Sorunlarının Çözümüne Doğru Yöntem, Strateji ve Politikaları*, Ege Kadın Araştırmaları Derneği Yayını, İzmir.
- CEDAW, *Sivil Toplum Raporu: Atölye Çalışmaları*, Uçan Süpürge Yayınları, 2004.
- Çakır, S., 1994, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- _____, 2005, www.Kazete.com, erişim 08.03.2005.
- Çalışlar, İ., 2005, "Çubukçu: Kadından Yana Ama, AKP Engeli Var", *Radikal*, 1 Eylül, erişim 15.09.2007.
- Davis, N. Z., 2005, "Siyasette Kadınlar", *Kadınların Tarihi*, cilt III, çev. Fethi, A., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Durakpasa, A., 1998, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve 'Münevver Erkekler'", içinde *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, der. Hacımırzaoğlu, A. B., Türkiye İş Bankası, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- ESI, 2007, "Sex, and Power in Turkey: Feminism, Islam and the Maturing of Turkish Democracy", *European Stability Initiative*, http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_90.pdf, 2 June 2007, p. 27.
- European Parliament, *2004-2009, Committee on Women's Rights and Gender Equality*, PROVISIONAL 2006/2214(INI), 27.10.2006, Draft Report on Women's Role in Social, Economic and Political Life in Turkey [2006/2214(INI)], Committee on Women's Rights and Gender Equality.
- Gündüç, G., 2007, "Türkiye Mecliste 50 Kadınla Dünyada Yüzüncü", 3 Ağustos, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=234794>, erişim tarihi 09.10.2007.
- Güneş-Ayata, A., 1993, "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı", içinde *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, yay. haz. Tekeli, Ş., İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____, 1998, "Laiklik Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye'de Kadın ve Siyaset", içinde *75 Yılda Kadın ve Erkekler*, der. Hacımırzaoğlu, A. B., Türkiye İş Bankası, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- _____, 2005, *Birleşmiş Milletler Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı*.
- Kabasakal, H., 1998, "Türkiye'de Üst Düzey Kadın Yöneticilerin Profili", içinde *75. Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Türkiye İş Bankası, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- KA-DER, 2002, *Kadın Siyasetçinin El Kitabı*, Acar Matbaa, İstanbul
- KA-DER, 2004, *Kadın Sorunlarına Çözüm Arayışı Kurultayı*, Acar Matbaacılık, İstanbul

Sallan Gül, S., 2007, Seçimin Galibi Kim? Bıyıklı Kadınlar mı Yoksa ... ?"

- KA-DER, 2005a, *Eşit Temsil İçin Cinsiyet Kotası; Erkek Demokrasiden Gerçek Demokrasiye*, Acar Matbaacılık, İstanbul
- KA-DER, 2005b, *Kadın- Erkek Eşit "CEDAW"*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- KA-DER, 2006, *Yerel Siyaset Çalışma Raporu*, Ankara.
- Kalaycıoğlu, E. & Toprak, B., 2004, *İş Yaşamı, Üst Yönetim ve Siyasette Kadın*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Kandiyoti, D., 1988, "Bargaining with Patriarchy", *Gender and Society*, 2 (3).
- Kardam, F., 2007, "Hangi Devride Yaşıyoruz?", *Radikal İki*, 7 Ekim, 574, s. 1, 6.
- Koçak, C., 2005, 'Parliament Membership during the Single-Party System in Turkey (1925-1945)', *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue No: 3, Being a MP in Contemporary Turkey, <http://www.ejts.org/document497.html>.
- Kuranz, Ş., 1992, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, MEB Yayınları, Ankara.
- Phillips, A., 1995, *Demokrasinin Cinsiyeti*, çev. Türker, A., Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Özbudun, S., 2007, "Ataerkinin Zamanı", içinde *Küreselleşme, Kadın ve 'Yeni' Ataerki*, der. Özbudun, S., Sarı, C. & Demirer, T., Ütopya Yayınları, Ankara.
- Sancar Üşür, S., 2000, *Siyasal Örgütlerde Cinsiyetçiliğe Karşı Eğitim Rehberi*, A.Ü. KASAUM, A.Ü. Basımevi, Ankara.
- _____, 1998, "Siyasal Alanda Cinsiyetçilik ve Kadınların Söylemsel Kuşatılmışlığı" içinde *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek*, TODAİE, Yayınları, No:285, Ankara.
- _____, 1997, *Siyasal yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları*, T.C. KSSGM Yayınları, Ankara.
- Sayın, A., 2007, *Kota El kitabı, Geçici Özel Önemle Politikası: Kota*, Yalçın Matbaacılık, Ankara.
- Sezer, A., 1998, "Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Çalışmaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı Özel Sayısı*, XIV (42), Kasım.
- Talası, G., 1996, *Siyaset Çıkmazında Kadın*, Ümit Yayınları, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2002, *Avrupa Topluluğunun Çalışma Yaşamında Kadın-Erkek Eşitliğine Dair Düzenlemeleri ve Türkiye*, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000, *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Kadın- Erkek Eşitliği Politikaları*, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2003, *Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi*, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998, *T.B.M.M. Kadının Statüsü Araştırma Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Tekeli, Ş., 1979, "Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri", içinde *Türk Toplumunda Kadın*, der. Nermin Abadan Unat, Ankara.
- _____, 1982, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam, Birikim Yayınları*, İstanbul.
- _____ (der.), 1990, *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın*, İletişim.
- _____, 1991, "Tek Parti Döneminde Kadın Hareketi de Bastırıldı," içinde *Sol Kemalizm'e Bakıyor*, der. Cinemre, L. & Çakır, R., Metis Yayınları, İstanbul.

- _____, 1992, "Europe, European Feminism and Women in Turkey", *Women Studies International Forum*, 15 (1).
- _____, "Erkek Demokrasi"den "Gerçek Demokrasiye", içinde *KA-DER'in "Erkek Demokrasi'den Gerçek Demokrasi'ye"*,
<http://www.bianet.org/2006/03/14/75723.htm>, erişim 25.09.2007.
- Tekeli, Ş. & Koray, M., 1991, *Devlet-Kadın-Siyaset*, TÜSES, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara.
- Turan, İ., 1986, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Yayınları, İstanbul.
- Wedel, H., 2001, *Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul Gecekonduklarında Kadınların Siyasal Katılımı*, çev. Kurultay, C., Metis Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, M., 2001, *Aksiyon Dergisi*, 10-16 Şubat.